

(ознакомительный фрагмент)

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
ІНСТЫТУТ МОВАЗНАЎСТВА ІМЯ ЯКУБА КОЛАСА

УДК 808.26-023-31

БУДЗЬКО ІРЫНА УЛАДЗІМІРАЎНА

**РЭЛІГІЙНАЯ ЛЕКСІКА
СТАРАБЕЛАРУСКАЙ МОВЫ**

10.02.01 - беларуская мова

Аўтарэферат
дысертацыі на атрыманне вучонай ступені
кандыдата філалагічных навук

Мінск, 1999

Праца выканана ў аддзеле гісторыі беларускай мовы
Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі

Навуковы кіраўнік –

доктар філалагічных навук, прафесар А.М.БУЛЬКА

Афіцыйныя апаненты:

доктар філалагічных навук, прафесар А.І.ЯНОВІЧ

кандыдат філалагічных навук, дацэнт Н.Р.МОРДАС

Апаніруючая арганізацыя – Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Янкі Купалы

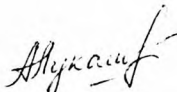
Абарона адбудзецца 25 чэрвеня 1999 года ў 14 гадзін на пасяджэнні Савета па абароне дысертацый Д 01.43.01 у Інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (220072, г. Мінск, вул. Сурганава, 1, корп. 2, тэл.: 284-15-94)

З дысертацыяй можна знаёміцца ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

Аўтарэфэрат разасланы 24 мая 1999 г.

Вучоны сакратар

Савета па абароне дысертацый

А.А.Лукашанец

Па колькасці складаючых кампанентаў тэматычны разрад рэлігійнай лексікі - адзін з самых буйнейшых у старабеларускім слоўніку. Мова з'яўляецца лютэткам жыцця народа, а беларуская літаратурна-пісьмовая мова XIV-XVIII стст. была літаральна прасякнута рэлігійнай тэматыкай. Канфесіянальная лексіка ўключае кампаненты рознага зымалагічнага і храналагічнага размеркавання. Аб'яднаны яны наяўнасцю агульнага элемента ў семантычным аб'ёме - элемента сакральнасці (*element sacrum*). Такі элемент, адметную рысу могуць мець у сваёй семантыцы лексемы, якія абазначаюць асобу (*богъ, епископъ*), прадмет, аб'ект культу (*апокрифъ, кадило, костель, стула*), дзейнасць, функцыю (*крестити, посвячати, схизматизовати*), уласцівасць, прыкмету (*святой*). Сакральны элемент можа запаўняць семантычны аб'ём пэўнай лексемы, калі дасягнат цалкам і поўнасцю належыць канфесіянальнай сферы (*апостоль, литания*), і, наадварот, прыкмета сакральнасці можа склацца толькі частку семантыкі слова, часта зусім нязначную (*небо, освяченье, чаша*). Поліканфесіянальны характар літоўска-беларускага грамадства абумовіў стракаты склад рэлігійнай лексікі старабеларускай мовы.

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Аktуальнасць даследавання Гэтай работай аўтар працягвае тэматычнае даследаванне лексікі старабеларускай мовы ў сінхронна-дыяхранічным аспекце. Апісанне слоўнікавага складу канкрэтнай мовы з пункту гледжання яго паняццёва-прадметнай аднесенасці і гістарычнага развіцця з'яўляецца адной з актуальных праблем айчыннага мовазнаўства. «Перавагай даследавання лексікі па тэматычных групах трэба лічыць магчымасць больш поўна і глыбока раскрыць семантычную структуру слоў на аснове аналізу іх паняццёва-прадметнай аднесенасці. Менавіта тэматычная інтэрпрэтацыя лексічных адзінак паказвае, што семантычныя заканамернасці, як і многія іншыя моўныя працэсы, працякаюць у дынамічнай сінхраніі, што ўзнікненне і замацаванне намінацыйных значэнняў у словах адбываецца на аснове актыўна дзеючай у мове матэрыяльнай аналогіі»¹.

Структурна-семантычны падыход і дыяхранічны аспект дазваляюць з максімальнай паўнатай і дакладнасцю прааналізаваць сувязі і адносіны паміж намінацый і рэаліяй (або паняццем), вызначыць семантычны аб'ём лексемы і лексіка-граматычныя сувязі слоў, адносіны паміж лексічнымі адзінкамі на макра- і мікраўзроўнях. Усебаковае

¹ Шадурскі І.В., Казачонак Т.Р., Камко Л.А. Семантычныя пераўтварэнні ў тэматычнай лексіцы. // Беларуская мова і мовазнаўства. Вып. II. – Мн., 1974. – С. 221.

тэматычнае апісанне лексікі ў дыяхранічным аспекце падрыхтуе базу для абагульняючых даследаванняў па гістарычнай лексікалогіі мовы.

Многія тэматычныя разрады старабеларускай лексікі ўжо даследаваны. Гаворка ідзе аб бытавой, юрыдычнай, ваеннай, гандлёвай, сельскагаспадарчай, тэмпаральнай і іншай лексіцы (гл. кандыдатскія дысертацыі В.А.Бекіша, З.П.Даўнене, У.Д.Еўтухова, Т.Г.Казачонак, Л.Л.Кацапава, В.А.Купрэнка, У.М.Лазоўскага, Е.З.Марчанкі, Н.К.Памецькі, Л.І.Рабаданавай, К.У.Скурага, І.В.Шадурскага і інш.).

Асобныя кампаненты тэматычнага разраду рэлігійнай лексікі ўжо былі даследаваны ў айчынным мовазнаўстве. Аналізу іншамоўных элементаў прысвечаны раздзел «Словы, якія ўжываліся ў сферы рэлігійнага жыцця» манаграфіі А.М.Булькі «Лексічныя запазычанні ў беларускай мове XIV-XVIII стст.» (Мн., 1980), у якім рэлігійныя запазычанні аналізуюцца з пункту гледжання этымалогіі, шляхоў пранікнення ў старабеларускую мову, храналагічнага размеркавання. Асобныя намінацыі даследаваны таксама і ў калектыўнай працы «Гістарычная лексікалогія беларускай мовы» (Мн., 1970) у артыкулах А.М.Булькі, А.І.Жураўскага і інш. Аналізу назваў царкоўнага адзення і галаўных убораў прысвечаны адпаведны раздзел кандыдацкай дысертацыі Л.І.Рабаданавай «Назвы адзення, галаўных убораў і матэрыялаў для іх вырабу ў помніках старабеларускай пісьменнасці» (Мн., 1991). Некаторыя абстрактныя лексемы з канфесіянальнай семантыкай разгледжаны ў манаграфіі В.Сташайцэнэ «Абстрактная лексіка» (Вільнюс, 1973).

Такім чынам, беларускае мовазнаўства яшчэ не мае спецыяльнага даследавання па разраду рэлігійнай лексікі старабеларускай мовы.

Некаторыя рэлігійныя лексемы старажытнаруускай мовы аналізваліся ў работах А.С.Львова «Лексика «Повести временных лет» (М., 1975), П.Я.Чарных «Очерки русской исторической лексикологии. (Древнерусский период)» (М., 1956), М.Р.Фасмера «Греко-славянские этюды» (Спб, 1909). Агульным праблемам узаемаадносін мовы і рэлігіі прысвечана манаграфія Н.Б.Мячкоўскай «Язык и религия» (М., 1998).

Вялікіх поспехаў у даследаванні мовы і лексікі рэлігійных твораў дасягнула польскае мовазнаўства. Варта адзначыць працы А.Брукнера, М.Карплюк, Я.Самбар, Т.Чарнецкага, І.Баеровай і інш.

Сувяз работы з буйнымі навуковымі праграмамі і тэмамі Дысертацыйнае даследаванне звязана з тэмай «Слоўнік старабеларускай мовы XIV-XVIII стст.», якая выконваецца ў рамках Дзяржаўнай праграмы фундаментальных даследаванняў «Беларуская мова, яе гісторыя, сучасны стан і сувязь з іншымі славянскімі мовамі. (Беларуская мова)».

Мэта і задачы даследавання Асноўнай мэтай дысертацыйнага даследавання з'яўляецца максімальна поўная характарыстыка рэлігійнай лексікі старабеларускай мовы, аналіз яе спецыфікі і асаблівасцей. Мэта даследавання прадвызначае рашэнне наступных задач:

а) выявіць з максімальнай паўнатай і сістэматызаваць рэлігійную лексіку старабеларускай мовы;

б) вызначыць генетычныя вытокі лексем з канфесіянальнай семантыкай;

в) прааналізаваць словаўтваральныя магчымасці рэлігійных намінацый, а таксама спосабы ўтварэння матываваных лексем;

г) раскрыць семантычны аб'ём рэлігійных лексем, асаблівасці іх семантычнай структуры;

д) даследаваць рознага роду парадыгматычныя адносіны паміж асобнымі лексемамі (адносіны сінаніміі, антаніміі, гіпера-гіпанімічныя адносіны і інш.);

е) вызначыць жанрава-стылістычную дыферэнцыяцыю вывучаемых намінацый;

ж) раскрыць магчымасць утварэння некаторымі рэлігійнымі лексемамі фразеалагічных зваротаў і ўстойлівых словазлучэнняў;

з) прасачыць лёс рэлігійнай лексікі ў гісторыі беларускай мовы.

Аб'ект і прадмет даследавання Аб'ектам даследавання выбрана рэлігійная лексіка старабеларускай мовы. Нягледзячы на значны колькасны састаў, разнастайнасць, гістарычную і культурную каштоўнасць гэты тэматычны пласт лексікі па многіх прычынах (хутчэй экстралінгвістычных, сацыяльных) не прыцягваў яшчэ ўвагу даследчыкаў. У часы існавання Вялікага княства Літоўскага яго тэрыторыя была не толькі тэатрам узброенных вырашэнняў міжнародных праблем, але і месцам сутыкнення канфесіянальных інтарэсаў. Этнічнае, культурнае, рэлігійнае пагранічча беларуска-літоўскай дзяржавы абумовіла поліканфесіянальны характар яго насельніцтва. І ці ні з гэтых часоў адметнай рысай беларускага нацыянальнага характару сталі талерантнасць і верацярпімасць?

Прадмет даследавання – этымалагічныя, семантычныя, дэрывацыйныя, жанрава-стылістычныя асаблівасці кампанентаў тэматычнай групы канфесіянальнай лексікі; а таксама адлюстраванне рэлігійнай тэрміналогіі ў сучаснай беларускай літаратурнай мове.

У якасці **крыніц** матэрыялу выкарыстоўваліся вядомыя помнікі беларускай літаратурна-пісьмовай мовы XIV-XVIII стст. 3 пункту гледжання адносін іх лексікі да жывой народнай мовы, да традыцыйных лексічных сродкаў і да запазычанняў яны падзяляюцца на наступныя групы (класіфікацыя А.І.Жураўскага): 1. Дзелавыя помнікі (граматы, акты, судовыя кнігі і статуты; у іх аснове - жывая народная мова); 2. Помнікі свецка-мастацкага характару (беларускія летапісы, мемуарная літаратура, палітычная сатыра, перакладныя раманы, рыцарскія аповесці, хронікі, хранографы; некаторыя з гэтых помнікаў у сваім лексічным складзе маюць шмат царкоўнаславянскага, некаторыя багаты паланізмамі і чэхізмамі); 3. Помнікі царкоўнага зместу (перакладныя біблейскія кнігі, творы рэлігійна-павучальнага, палемічнага і жыццёвага характару). Апошняя група

помнікаў прадстаўляе для нас асаблівую цікавасць: канфесіянальная лексіка не спарадычна сустракаецца ў іх, яна літаральна прапізвае наскрозь старажытны тэкст. Прычым гаворка ідзе не толькі аб царкоўнаславянізмах, але і аб лацінізмах, германізмах, паланізмах, чэхізмах, цюркізмах і інш. Максімальная магчымы спектр рэлігійных найменняў увабралі ў сябе старабеларускія помнікі канфесіянальнага характару.

Вялікае значэнне для аўтара мела магчымасць карыстацца картатэкай «Гістарычнага слоўніка беларускай мовы», якая была складзена супрацоўнікамі аддзела гісторыі беларускай мовы Інстытута мовазнаўства НАН Беларусі ў 1960-1972 гг. У выніку даследавання старабеларускіх пісьмовых помнікаў і аналізу картатэкі аўтарам была складзена ўласная картатэка ілюстрацыйнага матэрыялу, якая налічвае каля 20 тысяч картачак-цытат для трох тысяч аналізуемых лексем і ўстойлівых словазлучэнняў, якія складаюць аб'ект даследавання.

У якасці супастаўляльнага матэрыялу былі прааналізаваны даныя царкоўнаславянскай, рускай, польскай і сучаснай беларускай моў.

Даследаванне фактычнага матэрыялу вялося пры далучэнні матэрыялу рознага роду слоўнікаў (тлумачальных, энцыклапедычных, этымалагічных, двухмоўных).

Гіпотэза Рэлігійная лексіка старабеларускай мовы павінна мець у сваім складзе кампаненты рознага храналагічнага і этымалагічнага размеркавання, што абумоўлена поліканфесіянальнымі характарам беларускага грамадства. Канфесіянальная тэрміналогія павінна ўключаць монасемічныя і полісемічныя лексемы, абстрактныя і канкрэтныя, адушаўленыя і неадушаўленыя назоўнікі. Рэлігійныя тэрміны вылучаюцца монасемічнасцю, дэрывацыйнай неактыўнасцю, жанрава-стылістычнай абмежаванасцю ў сферы ўжывання.

Характар работы і пастаўленыя задачы абумовілі **методыку** збору і вывучэння фактычнага матэрыялу. Асноўныя **метады** даследавання: апісальны, гісторыка-супастаўляльны, параўнальны; метады колькаснага падліку і кампанентнага аналізу, які быў выкарыстаны пры класіфікацыі рэлігійнай лексікі.

Навуковая навізна даследавання У дысертацыі ўпершыню тэматычнаму вывучэнню падвяргаецца рэлігійны пласт лексікі старабеларускай мовы. Работа змяшчае ў сабе найбольш поўны пералік лексем, фразеалагічных зваротаў і ўстойлівых словазлучэнняў з рэлігійнай семантыкай. Многія лексічныя адзінкі былі навукова прааналізаваны ўпершыню. У рабоце ўдакладняецца семантыка і этымалогія некаторых лексем; даследуюцца таксама ступені тэрміналагізацыі слоў, працэсы лексікалізацыі шэрагу граматычных форм. Полісемантычныя лексемы аналізуюцца ў сваім поўным семантычным аб'ёме, што дазваляе прасачыць узаемазалежнасць і сувязь розных тэматычных пластоў лексікі старабеларускай мовы. Разгледжаны таксама дэрывацыйныя магчымасці

рэлігійных лексем, асаблівасці іх жанрава-стылістычнага функцыянавання ў помніках беларускай пісьменнасці. У дысертацыі прааналізаваны і агульнаўжывальныя лексемы, другаснае значэнне якіх належыць канфесіянальнай сферы. Таксама прасочваецца лёс старабеларускай рэлігійнай лексікі ў далейшай гісторыі беларускай мовы.

Практычная значнасць работы Дысертацыйнае даследаванне змяшчае ў сабе вынікі, якія характарызуюць спецыфіку канкрэтных лексічных груп старабеларускай мовы, а таксама больш шырокія тэарэтычныя абагульненні, якія закранаюць пытанні фарміравання слоўніка старабеларускай мовы. Вынікі даследавання могуць выкарыстоўвацца ў абагульняючых тэарэтычных працах па гісторыі мовы, гістарычнай лексікалогіі, структурна-супастаўляльнай лексікалогіі, а таксама пры састаўленні гістарычнага, этымалагічнага, тэрміналагічнага, папаўненні тлумачальнага слоўнікаў беларускай мовы, у практыцы вышэйшых навучальных устаноў пры чытанні спецкурса па гістарычнай лексікалогіі беларускай мовы. Даныя дысертацыі дапамогуць пры пашырэнні беларускай мовы ў канфесіянальнай сферы грамадства, пры перакладзе твораў рэлігійнай літаратуры на беларускую мову.

«Рэлігійны слоўнік старабеларускай мовы», які дадаецца да асноўнага тэкста дысертацыі, дапамагае ў раскрыцці семантыкі канфесіянальных тэрмінаў, вядомых вузкаму колу спецыялістаў; паказвае крыніцы пранікнення такога роду найменняў у старабеларускую мову, прыводзіць наяўныя паралелі ў сучаснай беларускай літаратурнай мове.

Асноўныя палажэнні дысертацыі На абарону выносяцца наступныя палажэнні:

1. У межах тэматычнага разраду рэлігійнай лексікі старабеларускай мовы вылучаны лексемы, якія належаць да розных плыней веравызнання, што тлумачыцца поліканфесіянальнымі характарам тагачаснага грамадства. Тэрміны праваслаўя старабеларускай мовы атрымала ў спадчыну ад старажытнаруускай і царкоўнаславянскай моў; тэрміны каталіцтва і пратэстантызму прыйшлі з латыні праз польскае насрэдніцтва; адпаведна мусульманства характарызуюць цюркізмы.

2. Царкоўнаславянскія і словы са старажытнаруускага лексічнага фонду, а таксама лексемы грэчаскага і яўрэйскага паходжання складаюць больш старажытны пласт рэлігійнай лексікі старабеларускай мовы, а лацінізмы, германізмы, паланізмы фіксуюцца помнікамі беларускай пісьменнасці ў канцы XV і на працягу XVI ст. - з часоў пранікнення і распаўсюджвання каталіцызму на Беларусь.

3. Большая частка рэлігійных лексем монасемантычная, пазбаўлена дэрывацыйнай актыўнасці, ужыта ў помніках канфесіянальнага характару, што набліжае іх да разраду тэрмінаў.

4. Шырокі спектр рэлігійнай лексікі, наяўнасць у яе структуры рознага роду апазіцый (адушаўлёнасць-неадушаўлёнасць, канкрэтнасць-

абстрактнасць) дазваляюць зрабіць вывад, што чым больш агульнай з'яўляецца семантычная тэма, тым больш аддаленымі адзін ад аднаго аказваюцца кампаненты тэматычнай групы.

5. Адсутнасць у сучаснай беларускай літаратурнай мове амаль паловы старабеларускіх рэлігійных лексем тлумачыцца хутчэй экстралінгвістычнымі фактарамі. І наадварот, актыўнае існаванне іх у вуснай народнай мове сведчыць аб надзвычайным уплыве рэлігіі розных канфесій на свядомасць носьбітаў мовы.

Асабісты ўклад суіскальніка Прааналізаваны яшчэ не даследаваны лексічны матэрыял. Аўтарам работы прапанаваны «Рэлігійны слоўнік старабеларускай мовы».

Апрабаванне вынікаў дысертацыі Дысертацыя абмяркоўвалася на пасяджэнні аддзела гісторыі беларускай мовы Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі. Некаторыя яе палажэнні прадстаўлены на міжнароднай навуковай канферэнцыі «Беларуска-руска-польскае супастаўляльнае мовазнаўства і літаратуразнаўства» (Віцебск, 1997), міжнароднай канферэнцыі «Адам Міцкевіч і сусветная культура» (Гродна, 1997), на міжнароднай канферэнцыі «Современные проблемы лексикографии» (Гродно, 1997), на Рэспубліканскай навуковай канферэнцыі «Канцэптуальныя пытанні развіцця мовы, літаратуры і мастацтва ў святле адраджэння культуры і духоўнасці беларускага народа» (Мазыр, 1998).

Апублікаванасць вынікаў. Вынікі даследавання апублікаваны ў 6 работах аб'ёмам 35 друкаваных старонак, у тым ліку ў 4 артыкулах і 2 тэзісах дакладаў канферэнцый.

Структура і аб'ём дысертацыі Дысертацыя складаецца з уводзінаў, агульнай характарыстыкі работы, трох глаў, заключэння і двух дадаткаў. Дадатак I змяшчае «Рэлігійны слоўнік старабеларускай мовы»; у дадатку II да асобных лексем прыведзены тэкставыя ілюстрацыі, якія не ўвайшлі ў асноўны тэкст дысертацыі.

Дысертацыя выкладзена на 109 старонках машынапіснага тэксту; уключае спіс літаратуры, пералік умоўных скарачэнняў, спіс выкарыстаных помнікаў старабеларускай мовы. Поўны аб'ём дысертацыі – 405 машынапісных старонак.

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ ДЫСЕРТАЦЫІ

Першая глава "Назвы асоб у адносінах да рэлігіі". Пачатковы раздзел названай главы прысвечаны гістарычнаму агляду, г.зн. аналізу канфесіянальнай сітуацыі на тэрыторыі Беларусі на працягу XIV-XVIII стст. Далей у адпаведных раздзелах з пункту гледжання этымалагічных вытокаў, жанрава-стылістычнай спецыфікі, дэрывацыйнай актыўнасці і наяўнасці сучасных беларускіх літаратурных паралелей даследуюцца:

Актыўнае функцыянаванне рэлігійнай лексікі ў мове беларускага народа тлумачыцца надзвычайна моцным уплывам рэлігіі розных канфесій на свядомасць носьбітаў мовы.

Сінхронна-дыяхранічны аналіз даследаваных слоўнікавых аб'яднанняў паказвае, што ў сучаснай беларускай літаратурнай мове працягваюць дзейнічаць асноўныя заканамернасці, якія былі ўласцівы лексіка-семантычнай сістэме старабеларускай літаратурна-пісьмовай мовы.

Такім чынам, у выніку даследавання тэматычнай групы рэлігійнай лексікі старабеларускай мовы можна зрабіць наступныя **вывады**:

1. Поліканфесіянальны характар беларуска-літоўскага грамадства абумовіў наяўнасць у складзе рэлігійнай лексікі лексем, якія належаць да тэрміналогіі розных канфесій. (3; 5; 6).
2. Асноўная частка рэлігійных лексем – тэрміны; яны характарызуюцца дэрывацыйнай неактыўнасцю, абмежаванасцю ў сферы ўжывання, монасемічнасцю (5).
3. У семантычным аб'ёме полісемічных лексем назіраюцца наступныя пераўтварэнні: пераход ад абстрактнага да канкрэтнага; ад канкрэтнага да абстрактнага (5).
4. Каталіцкая тэрміналогія прадстаўлена лацінізмамі, якія трапілі ў мову беларускай пісьменнасці праз польскае пасрэдніцтва (4); тэрміны праваслаўя ўключаюць як праславянскія лексічныя адзінкі. так і словы грэка-лацінскага паходжання. У старабеларускай мове яны функцыянавалі дзякуючы існаванню агульнаславянскай кніжнай традыцыі (5).
5. Адсутнасць некаторых найменняў у сучасных слоўніках беларускай мовы тлумачыцца перш за ўсё экстралінгвістычнымі фактарамі. Праваслаўная тэрміалогія захавалася амаль без змен; тэрміны каталіцызму функцыянуюць у мове беларусаў-католікаў (2; 3; 5; 6).

Асноўныя палажэнні дысертацыі адлюстраваны ў наступных публікацыях:

1. Лексема *НЕДЕЛЯ* ў мове беларускай пісьменнасці XIV-XVIII стст. // Беларуская-руская-польскае супастаўляльнае мовазнаўства і літаратуразнаўства. Матэрыялы IV Міжнароднай навуковай канферэнцыі. Ч. 1. Віцебск, 1997. С. 76-79.

2. Назвы Бога ў беларускай пісьменнасці XIV-XVIII стст. // Весті АН Беларусі. Серыя гуманітарных навук. 1997. № 1. С. 113-122.

3. Назвы перыядаў часу ў беларускай пісьменнасці XIV-XVIII стст. у святле моўных уплываў. // Весті Міжнароднай акадэміі вывучэння нацыянальных меншасцей. Брэст, 1997. №2. С. 4-7.

4. Рэлігійная лексіка лацінскага паходжання ў старабеларускай мове. // «Vocabulum et vocabularium»: зборнік навуковых трудаў па лексікаграфіі. Выпуск 5. Гродно, 1998. С. 114-116.

5. Назвы культурных збудаванняў і іх частак у мове беларускай пісьменнасці XIV-XVIII стст. // Беларуская лінгвістыка. Вып. 48. Мн., 1998. С. 19-28.

6. Назвы манахаў, членаў манахскіх ордэнаў у мове беларускай пісьменнасці XIV-XVIII стст. // Канцэптуальныя пытанні развіцця мовы, літаратуры і мастацтва ў святле адраджэння культуры і духоўнасці беларускага народа. Зборнік матэрыялаў Рэспубліканскай навуковай канферэнцыі. Мазыр, 1998. С. 33-37.

РЭЗЬЮМЕ БУДЗЬКО ІРЫНА УЛАДЗІМІРАЎНА РЭЛІГІЙНАЯ ЛЕКСІКА СТАРАБЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

абстракцыя, амонім, аманімія, антонім, дэвербальны субстантыў, дэрывацыя, лексема, лексічнае аб'яднанне, парадыгма, полісемантычны, семантыка, семантычны, сінонім, тэматычная група.

Прадметам даследавання з'яўляецца рэлігійная лексіка старабеларускай мовы (каля палутара тысяч лексем і такая ж колькасць дэрывацый, прыкладна трыста ўстойлівых словазлучэнняў). Мэтай даследавання з'яўляецца максімальна поўная характарыстыка канфесіянальных лексем, аналіз спецыфікі іх жанрава-стылістычнага ўжывання ў помніках старабеларускай мовы. Дэрывацыйнай актыўнасці, семантычных асаблівасцей, наяўнасці сучасных беларускіх літаратурных паралелей, а таксама выяўленне этымалагічных вытокаў рэлігійных найменняў. У працэсе даследавання рэлігійнай лексікі старабеларускай мовы зроблены наступныя вывады.

Поліканфесіянальны характар літоўска-беларускага грамадства абумовіў стракаты склад канфесіянальнай лексікі старабеларускай мовы, якая налічвае тэрміны праваслаўя, каталіцызму, іудаізму, мусульманства, языцтва.

Унутры данай тэматычнай групы лексемы ўступаюць у адносіны сінаніміі, аманіміі, антаніміі, гіпера-гіпанімічныя адносіны. Канфесіянальныя тэрміны падпарадкоўваюцца таксама рода-відавой дыферэнцыяцыі. Такое складанае перапляценне дазваляе зрабіць вывад аб тым, што чым большай з'яўляецца семантычная тэма, то больш аддаленымі буюць кампаненты ўнутры гэтай тэмы.

Большасць рэлігійных найменняў (каля 70%) характарызуюцца монасемічнасцю, абмежаванасцю ў сферы ўжывання, дэрывацыйнай неактыўнасцю, што дазваляе аднесці іх у разрад тэрмінаў.

Адсутнасць амаль паловы канфесіянальных старабеларускіх лексем у сучаснай беларускай літаратурнай мове абумоўлена хутчэй экстралінгвістычнымі фактарамі. І наадварот актыўнае існаванне многіх з іх у народнай мове сведчыць аб надзвычайна моцным уплыве рэлігіі розных канфесій на свядомасць носьбітаў мовы.

РЕЗЮМЕ
БУДЬКО ИРИНА ВЛАДИМИРОВНА
РЕЛИГИОЗНАЯ ЛЕКСИКА СТАРОБЕЛОРУССКОГО ЯЗЫКА

абстракция, антоним, деривация, девербальное существительное, лексема, лексическое объединение, омоним, омонимия, парадигма, полисемантический, семантика, семантический, синоним, тематическая группа.

Предметом исследования является религиозная лексика старобелорусского языка (около полутора тысяч наименований, столько же дериватов, триста устойчивых словосочетаний). Методом исследования является максимально полная характеристика конфессиональных лексем, анализ специфики их жанрово-стилистического употребления в памятниках старобелорусского языка, деривационной активности, семантических особенностей, наличия современных белорусских литературных параллелей, а также этимологических истоков религиозных наименований. В процессе исследования религиозной лексики старобелорусского языка сделаны следующие выводы.

Поликонфессиональный характер литовско-белорусского общества обусловил пёстрый состав религиозной лексики старобелорусского языка, которая включает термины православия, католицизма, иудаизма, мусульманства, язычества. Внутри данной тематической группы лексемы вступают в отношения синонимии, омонимии, антонимии, гипогиперонимичные отношения. Конфессиональные наименования подчиняются также родо-видовой дифференциации. Такое сложное переплетение позволяет сделать вывод о том, что чем объёмней является семантическая тема, тем более отдалёнными друг от друга будут компоненты внутри этой темы.

Большая часть религиозных наименований характеризуется моносемичностью, ограничением в сфере употребления, деривационной неактивностью, что позволяет отнести их к разряду терминов.

Отсутствие более половины конфессиональных лексем в современном белорусском литературном языке обусловлено скорее экстралингвистическими факторами. И наоборот, активное функционирование некоторых из них в народной речи свидетельствует о сильном влиянии религии разных конфессий на сознание носителей языка.

Summary
Irina V. Boudko
«Religious vocabulary of old Byelorussian language»

Abstraction, ambiguity, antonym, derivation, homonym, lexeme, lexical unit, paradigm, polysemantic, semantics, semantics, synonym, thematic group.

Author continues thematic investigation of the vocabulary of old Byelorussian language by this research. Confessional vocabulary includes the components of different ethymological and chronological distribution. They are united by one common element in semantic volume - sacred element (element sacrum).

Religious vocabulary was analysed by standpoint of peculiarities of the semantic structure, derivative activity, nature of stylistic function in literary byelorussian monuments of 14-18 centuries, ethymological analysis and availability of modern byelorussian literary parallels. The investigation took into account the paradigmatic relations between independent lexemes.

Obtained results allows to draw some conclusions.

The variety of religious vocabulary of old Byelorussian language is caused by polyconfessional nature of Lithuanian - Byelorussian society in the Middle ages when Catholicism, Orthodox Church, Uniate Church, heretic tendencies, Judaism and the heathen rudiments were closely interwoven with each other.

The wide spectrum of the religious vocabulary, the different oppositions in its structure allow to draw the following conclusion. The semantic theme is more generous -- the components of semantic group are more distant from each other.

The most part of religious lexemes is monosemic, derivatively disactive, they are found in texts of confessional content. So they are similar to terms.

More than fifty per cents of religious terms of old byelorussian language are absent in modern byelorussian explanatory dictionary. It may be explained by extralinguistic factors.

The active functioning of religious terms in spoken language of byelorussian people is evidence of the strong influence of religion to the consciousness of native speaker of byelorussian language.

«The religious dictionary of old byelorussian language» is following after basic text of theses.

